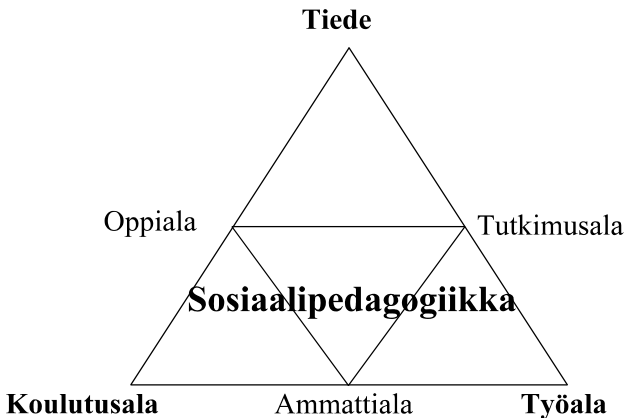

Arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka¹

Juha Hämäläinen

Johdanto

Suomessa ei ole sosiaalipedagogiikan käsitteelle rakentuvaa teoria-keskustelun ja tutkimuksen perinnettä. Siksi on ymmärrettävää, että sosiaalipedagogiikan käsite herättää edelleen ihmetystä, vaikka sosiaalipedagogiikasta on käyty verrattain paljon keskustelua viimeisten kymmenen vuoden ajan, jolloin sosiaalipedagogiikkaa on kehitetty tieteenä, koulutusalanä, työalanä, tutkimusalana, oppialana ja ammattialana ja näistä koostuvana toimintajärjestelmänä. (Kuvio 1.)

Kuvio 1. Sosiaalipedagogiikka moniulotteisena toimintajärjestelmänä

¹ Esitelmä valtakunnallisilla sosiaalipedagogiikan päivillä Hämeenlinnassa 14.–15.3.2003

Sosiaalipedagogiikan käsite koostuu kahdesta osasta: sosiaalinen ja pedagogiikka. Näistä jälkimmäinen, pedagogiikka, on selkeämpi. Yleisesti pedagogiikka tarkoittaa oppia ihmisen kasvatuksesta. Sosiaalipedagogiikan ajatuksellisen hahmottamisen tekee vaikeaksi attribuutti 'sosiaalinen', jolla on kielessä useita merkityksiä ja käyttöyhteyksiä. Sosiaalipedagogiikka ei assosioitu yhtä helposti kuin eräät muut pedagogiikka-loppuiset käsitteet, kuten esimerkiksi musiikkipedagogiikka ja vammaispedagogiikka.

Sosiaalipedagogiikan tarkastelussa kysytään, mikä tekee pedagogiikasta 'sosiaalista'. Tässä artikkelissa kysyn, mikä tekee sosiaalipedagogiikasta 'arkilähtöistä'. Tavoitteena on siis valottaa arkilähtöisen sosiaalipedagogiikan lähtökohtia.

On jossain määrin makuasia, puhutaanko 'arkilähtöisestä', 'arkikeskeisestä' vaiko 'arkisuuntautuneesta' sosiaalipedagogiikasta. Saksankielinen termi on *alltagsorientierte Sozialpädagogik*, jonka sananmukainen suomennos olisi arkisuuntautunut – ei arkilähtöinen tai arkikeskeinen – sosiaalipedagogiikka. Kaikkia näitä käsitteitä voitaneen kuitenkin käyttää synonyymisesti.

Historiallista taustaa

Arkilähtöisen sosiaalipedagogiikan käsite on syntynyt sosiaalipedagogiikan saksalaisessa perinteessä. Sen keskeinen kehittäjä on Hans Thiersch, joka on yksi merkittävimpiä moderneja saksalaisia sosiaalipedagogiikan teoreetikoita. Hänen tieteenteoreettinen lähtökohtansa on kriittisessä hermeneutiikassa, joka on hallinnut sosiaalipedagogiikan alalla Saksassa käytyä akateemista keskustelua 1970-luvulta alkaen. Nyttemmin keskustelu on hajonnut.

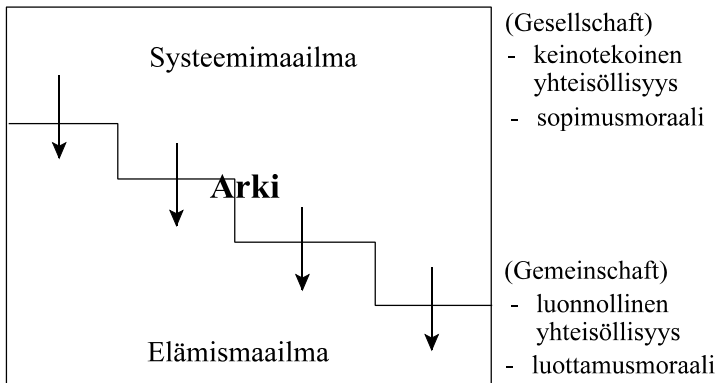
Vuonna 1986 ilmestyneessä teoksessaan *Die Erfahrung der Wirklichkeit: Perspektiven einer alltagsorientierten Sozialpädagogik* (Todellisuuden kokeminen: arkisuuntautuneen sosiaalipedagogiikan näköaloja) Thiersch esitti arjen käsitteelle rakentuvan sosiaalipedagogiikan tulkinnan. Hän katsoi arkeen suuntautumisen merkitsevän ihmisten luonnollisen elämäntavan ja luonnollisten sosiaalisten suhteiden kunnioittamista.

Kriittiseen hermeneutiikkaan nojaava arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka merkitsi aikanaan uutta avautusta sosiaalipedagogiikan alalla. Sen taustalla oli kaksi 1960-luvulla saksalaisessa sosiaalipedagogiikassa tapahtunutta paradigmaattista käännettä. Näitä on kutsuttu realistiseksi ja emansipatoriseksi käänteeksi. Sosiaalipedagogisessa ajattelussa ja toi-

minnassa, teorianmuodostuksessa ja käytäntöjen kehittämisessä alettiin suuntautua ihmisten todellisiin elinoloihin ja yhteiskunnallisen subjektuuden edistämiseen.

Saksassa sosiaalipedagoginen teorianmuodostus kiinnittyi aluksi – 1800-luvun lopulta alkaen – filosofiseen ihmis- ja yhteiskuntatutkimukseen, ja tämä trendi jatkui pitkälle 1900-lukua. Suuntautuminen reaali-maailmaan ei ollut varhaiselle sosiaalipedagogiikalle täysin vierasta, mutta painopiste oli filosofisessa tarkastelutavassa. Esimerkiksi Herman Nohl, joka kehitti hermeneuttisen sosiaalipedagogiikan perusteita 1920-luvulla, korosti massoittuneen ja sieluttoman yhteiskunnan kohtaamista sellaisena kuin se on, kaunistelemattomana, mikä ilmentää realistista pyrkimystä. Arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka versoo tästä asenteesta.

Arkilähtöisen sosiaalipedagogiikan paradigma linkittyy 1960-luvulla syntyneeseen ja 1970-luvulla kehittyneeseen kriittiseen sosiologiaan, erityisesti Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriaan. Se on läheisessä yhteydessä elämismaailmasuuntautuneen sosiaalipedagogiikan paradigmaan, jossa puolustetaan ihmisten luonnollisen elämänpiiriin (*Lebenswelt*) autonomiaa keinotekoisien yhteiskuntakoneiston (*Systemwelt*) hegemonialta. Sosiaalinen auttamistyö organisoidaan tältä pohjalta: vältetään tunkemasta systeemimaailman rationaliteettia elämismaailman käytäntöihin. Kuten ihmisten jokapäiväinen elämä modernissa yhteiskunnassa myös arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka liikkuu elämis- ja systeemimaailmojen rajapinnalla. (Kuvio 2.)

Kuvio 2. Arki systeemimaailman ja elämismaailman rajapinnalla

Habermasin jäsenitys sisältää ajatuksellisia yhtymäkohtia Ferdinand Tönniesin 1800-luvun lopulla esittämälle *Gemeinschaft–Gesellschaft* -erittelyyn. Myös Tönnies katsoi näiden kahden elämänpiirin muodostuvan olennaisesti erilaisista ajatusmalleista ja toimintakäytännöistä, erilaisista rationaliteeteista ja moraliteeteista. Habermasin erittelyä ei kuitenkaan tule millään muotoa pitää Tönniesin erittelyn muunnelmana. Asetelmat joka tapauksessa aktualisoituvat arkilähtöisen auttamistyön teoriassa kysyttäessä, millä ehdoilla ihmisen arkeen mennään ja mitä siellä tehdään.

Arkilähtöisen sosiaalipedagogiikan postulaatit

Sosiaalipedagoginen toimintajärjestelmä koostuu – kuten edellä on todettu – sosiaalipedagogiikan eri olemispuolista: sosiaalipedagogiikasta tieteenä, koulutusalanana, työalanana, oppialana, tutkimusalanana ja ammattialana. Arkilähtöisen sosiaalipedagogiikan konseptio kattaa sosiaalipedagogiikan toimintajärjestelmän kaikki tasot. Thierschin mukaan arkeen suuntautuva sosiaalipedagogiikka

- tieteenä kytkee yhteen tieteen ja arjen kysymykset
- koulutuksena tuottaa tästä rakentuvaa ammatti-identiteettiä
- käytännön työnä edistää arjen sujumista.

Arjen käsitteeseen nojaavassa sosiaalipedagogiikassa on aineksia sekä hermeneuttisesta että emansipatorisesta teoria–käytäntö-tulkinnasta. Se tunnustaa tieteellisen tiedon ja arkitiedon yhteensovittamisen ongelmallisuuden. Thiersch pitää käytännöllisyyttä arkisuuntautuneen sosiaalipedagogiikan lähtökohtana, koska se on mittari, jolla arjessa asioita mitataan.

Arkisuuntautunut sosiaalipedagogiikka – tieteenä, koulutuksena ja käytännön työnä – tähtää arjen käytännöllisten asioiden ymmärtämiseen ja hoitamiseen. Thierschin mukaan arki on kirjava kokonaisuus erilaisia käytännöllisiä asioita, tehtäviä, rooleja ja rutiineja. Käytännöllisyys ilmenee siinä, että tilanteet pyritään hallitsemaan, tehtävät hoitamaan, ongelmat ja konfliktit selvittämään. Arkisuuntautuneen sosiaalipedagogiikan tavoitteena on auttaa ihmisiä luomaan itselleen onnistunut arki.

Käytännön työnä arkisuuntautunut sosiaalipedagogiikka toteuttaa saksalaisen sosiaalipedagogiikan klassista *Hilfe zur Selbsthilfe* -periaatetta, ajatusta ihmisten auttamisesta itsepuun. Tavoitteena on auttaa ihmisiä ymmärtämään, kohtaamaan, työstimään ja selvittämään monimutkaisia ja ratkaisemattomia arjen tehtäviä. Lähtökohtana ja päämääränä on aina

konkreettinen arkielämä ja paremman arjen mahdollisuuden tiedostaminen.

Arkiisuuntautunut sosiaalipedagogiikka ei manipuloi ihmisten arkea. Siinä vältetään systeemin ehdoilla toimimista. Kyse on eräänlaisesta anti-ammattillisuudesta ja antimetodisuudesta, jossa ammatillisen asian-tuntijuuden ja metodisuuden katsotaan edustavan systeemiä ja kolonialisoivan ihmisten arkea.

Arkilähtöiseen sosiaalipedagogiikkaan kuuluu olennaisesti arkeen meneminen. Saksassa puhutaan kahdesta asiakastyön mallista: *Kommen und Gehen*. Toisessa istutaan toimistossa ja odotetaan, että apua tarvitsevat ihmiset tulevat ilmoittautumaan (Kommen), toisessa mennään sinne, missä apua tarvitsevia ihmisiä on (Gehen). Arkilähtöinen työskentelytapa toteuttaa lähinnä jälkimmäistä.

Arjen monimuotoisuus

Arki on vaativa käsite. Kirkkoisä Augustinus pohti aikanaan kysymystä, mitä on aika: jos kukaan ei sitä minulta kysy, tiedän sen, mutta jos joku kysyy, en osaa antaa vastausta. Arjen käsitteen suhteen ollaan pitkälti samassa tilanteessa.

Arjelle on tunnusomaista monimuotoisuus. Arki hajoaa lukemattomiin yksilöllisiin todellisuuksiin. Arjen ymmärtäminen on näiden todellisuuksien tulkitsemista, eläytymistä erilaisissa olosuhteissa elävien ihmisten kokemusmaailmaan, yritystä katsella maailmaa heidän näkökulmastaan käsin.

Edellytyksemme ymmärtää toista ihmistä, hänen arkeaan ja kokemusmaailmaansa, merkityskenttiään, pelkojaan ja pyrkimyksiään, ovat rajalliset. Siihen liittyy aina vierautta, joka avautuu vain suhteellisesti. Ymmärtäminen edellyttää kohtaamista, vuorovaikutusta, kommunikointia, toisen arjessa elämistä. Tämä puolestaan vaatii aikaa, jota ammatillisessa työssä on niukalti. Jokaiseen yksilölliseen arkeen sisältyy paljon ainutkertaisuutta.

Paneuduttaessa ihmisten arkeen kohdataan monenlaisia elämänkohtaloita, sosiaalisia ongelmia, ahdistusta ja ankeutta. Hans Thiersch korostaa toivon näköalan kuulamista arkiisuuntautuneeseen sosiaalipedagogiikkaan. Kyse on pitkälti ihmisten auttamisesta näkemään muutoksen mahdollisuus ja rohkaisemisesta tarttumaan asioihin – mitkä sitten olosuhteet ovatkin.

Todellisuuden hajoaminen lukemattomiin erilaisiin arkitodellisuuksiin asettaa arkilähtöiselle työlle rajoituksia. Koillismaahan syrjäkylällä yksin asuvan, kansaneläkkeen perusosalla elävän pitkäaikaissairaana vanhuksen arki on kovin toisenlainen kuin esimerkiksi kasvukeskuksessa asuvan juppinuoren. Mahdollisuudet ymmärtää toisten arkea eivät kuitenkaan perustu siihen, että itsellä on omakohtaista kokemusta vastaavista elämäntilanteista.

Arjen sisältö, rutiinit ja ajankäytön rakenteet vaihtelevat erilaisissa elämäntilanteissa ja konteksteissa. Koteihin, työpaikoille ja vapaa-ajan instituutioihin muodostuu erilaisia arkea jäsentäviä käytäntöjä. Näiden ymmärtäminen vaatii eläytymistä, vuorovaikutusta ja analyttistä otetta todellisuuden jäsentämiseksi.

Arkeen kuuluu se, että asiat hoidetaan, mikä elämäntilanne sitten onkin: lapset viedään päivähoittoon ja haetaan sieltä ajallaan, ruokaa tehdään, puhtaudesta huolehditaan, järjestetään aikaa lepoon ja virkistykseen, harrastetaan, tavataan ystäviä, käydään koulua, tehdään töitä, täytetään veroilmoitus, hoidetaan erilaiset kansalaisvelvollisuudet. Yhteiskunnan monimutkaistuminen vaikeuttaa arjen hallintaa. Arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka auttaa ihmisiä saavuttamaan niitä valmiuksia, joita monimuotoinen arki vaatii.

Myös auttajilla ja auttamisinstituutioilla on omat arkensa. Tässä auttamisen arjessakin on kyse siitä, että ”hommat hoidetaan”. Voidaan puhua esimerkiksi lastenkodin, päiväkodin, koulun, sosiaalitoimiston, sairaalan, järjestön ja tehtaan arjesta. Työntekijät vaikuttavat pitkälti itse siihen, millaiseksi heidän työnsä arki muodostuu, mutta sitä säätelevät myös monet työntekijöistä riippumattomat tekijät.

Hermeneuttinen lähestyminen

Arkilähtöinen sosiaalipedagoginen työ tähtää siis arjen ymmärrettävääksi tekemiseen – ei vain tieteellisen tutkimuksen merkityksessä vaan myös käytännön toimintana. Ihmisiä autetaan auttamalla heitä ymmärtämään elämäntilanteitaan ja heitä rohkaistaan etsimään tämän ymmärryksen kautta yksilöllisiä ja yhteisöllisiä ratkaisuja arjen ongelmiinsa. Taustalla on hermeneuttinen tietenteoria.

Hermeneutiikka on syntynyt historiatieteen piirissä pyrkimyksestä ymmärtää vanhoja tekstejä. Tekstiä tulkittiin sijoittamalla se oman aikansa kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin. Näin syntyi tul-

kintaoppi, joka rakensi ymmärrystä tekstien syntyhistoriasta, käyttötarkoituksesta ja merkityssisällöstä.

Periaatteessa samalla tavalla toimitaan, kun tavoitteena on ymmärtää yhteiskunnallista todellisuutta. Tutkimuksen näkökulmasta tarkasteltuna kyse on tiedonmuodostuksesta, jossa kootaan informaatiota ymmärryksen syventämiseksi. Prosessi etenee tutkijan esiymmärryksestä koodausten ja käsitteellisten erittelyjen kautta kohti jäsentyneen kokonaiskuvan muodostusta. Tulkinnassa yksityiskohtia suhteutetaan kokonaisuuteen ja yhteenkuuluvat asiat pyritään tunnistamaan.

Arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka versoo hermeneuttisen tieteen-teorian pohjalle rakentuvasta yhteiskuntatutkimuksen perinteestä. Koulutus- ja oppialana se tähtää sellaisten valmiuksien tuottamiseen, joita arjen tulkinta ja ymmärtäminen vaativat. Ammatilliselta kannalta keskeisessä asemassa ovat ne valmiudet, joita tarvitaan autettaessa ihmisiä tulkitsemaan ja ymmärtämään elämäntilanteitaan ja tiedostamaan muutoksen mahdollisuutta.

Kriittinen hermeneutiikka sisältää emansipaatiopyrkimyksen. Ihmisiä ei holhota vaan autetaan asettumaan elämänsä keskiöön, elämänsä subjekteiksi. Arkeen kuuluvien elämisen ehtojen ymmärtäminen on olennainen osa tällaista subjektiutta, joka yhteiskunnallisen tiedostamisen syvenemisen myötä laajenee yhteiskunnalliseksi emansipaatioksi ja yhteiskunnalliseksi subjektiudeksi.

Arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka ei pelkisty vain arjen sujumisen edistämiseksi. Se sisältää myös yhteiskuntakriittisen ulottuvuuden, jossa pyritään tiedostamaan arkeen ja arjessa vaikuttavia yhteiskunnallisia tekijöitä, poliittisia ja taloudellisia valtarakenteita. Yhteiskunnallisen tietoisuuden syveneminen kuuluu siihen kokonaisuuteen, jossa arkea pyritään ymmärtämään ja jossa etsitään mahdollisuuksia muutokseen.

Arkilähtöisyys asiakastyössä

Vaikka arkilähtöisessä sosiaalipedagogiikassa ei mielellään puhuta-kaan asiakkaista, voidaan mielestäni yrittää hahmottaa, mitä arkilähtöisyys asiakastyössä merkitsee. Yleisestihän sen voidaan katsoa tar-koittavan paneutumista ihmisten arkeen ja ihmisten auttamista – kuten Hans Thiersch sanoo – “tekemään arjestaan edes vähän siedettävämpää”. Edellä on jo todettu, että kyse on auttamisesta ymmärtämiseen ja tiedosta-miseen.

Hermeneuttisen tekstianalyysin kehittyessä joku keksi kysyä, voiko tekstiä tulkitseva tutkija ymmärtää sitä paremmin kuin sen kirjoittaja. Vastaava kysymys voidaan esittää myös arkilähtöisen asiakastyön yhteydessä: voiko työntekijä ymmärtää asiakkaan arkea paremmin kuin asiakas itse. Tietyin varauksin vastaus on ilmeisesti myönteinen.

Arjen hallinta, osallisuus, osallistuminen, yhteiskunnallinen toimintakyky ja subjektiivisuus – sosiaalipedagogisen työn päämäärät – eivät ole ihmisen synnynnäisiä ominaisuuksia. Ne saavutetaan – sikäli kuin saavutetaan – pitkällisten kasvuprosessien kautta; niihin kasvetaan. Sosiaalipedagoginen työ voidaan käsitteellistää pyrkimykseksi edistää näitä kasvuprosesseja, luoda kasvulle edellytyksiä ja raivata sen tiellä olevia esteitä.

Arkilähtöiseen asiakastyöhön kuuluu olennaisesti ihmisten auttaminen tiedostamaan arjen elämisen ehtoja ja niitä mahdollisuuksia, joita heillä on vaikuttaa asioihinsa ja elämänsä kulkuun. Pedagogiikassa tätä kutsutaan itsekasvatukseksi. Arkisuuntautunut työskentelytapa kiinnittää tämän jokaisen ihmisen kutsumuksen arjen realiteetteihin, etsii sille toteutumisen mahdollisuuksia arjen keskellä, tietoisena siitä, arki asettaa monia rajoituksia ja että arkeen voidaan vaikuttaa.

Arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka syrjäytymisen ehkäisyssä ja lievittämisessä

Sosiaalipedagogiikka on syntynyt pedagogiseksi vastaukseksi teollisen yhteiskunnan integraatio-ongelmiin. Syrjäytyminen tulkittiin pedagogiseksi ilmiöksi ja siihen alettiin etsiä pedagogisia ratkaisuja. Sosiaalipedagogiikka toteuttaa edelleen tätä ajatusta, joskin kovin toisenlaisissa olosuhteissa kuin syntyvaiheessaan. Tuonaikaisen teollistumisen ja modernisoitumisen aiheuttaman rakennemuutoksen sijaan nyt ollaan siirtymässä jälkiteolliseen ja jälkimoderniin vaiheeseen yhteiskuntakehityksessä.

Arkilähtöinen työskentelytapa yhteiskunnan marginaaleissa vaatii erityisiä valmiuksia käsittää köyhyyden, avuttomuuden ja poikkeavuuden problematiikkaa eri muodoissaan. Meillä on verrattain paljon tietoa syrjäytymisen syntymekanismeista, ilmenemismuodoista ja vaikutuksista, verrattain vähän valmiuksia kohdata marginaaleissa elävien ihmisten arkitodellisuuksia ja auttaa heitä ponnistelemaan elämässään kohti muutosta, tekemään arjestaan edes vähän siedettävämpää.

Matka pitkäaikaistyöttömien, mielisairaiden, rappioalkoholistien, narkomaanien, prostituoitujen, henkirikoksiin syyllistyneiden, pitkäai-

kaissairaiden ja muiden marginaaleissa elävien arkeen on pitkä ja vaativa. Mistä löytyvät ne ammattilaiset ja vapaaehtoiset, joilla on valmiudet työskennellä tällaisissa erityisen vaativissa olosuhteissa? Miten marginalisointiprosesseihin päästäisiin puuttumaan ennaltaehkäisevästi? Löytyykö arkilähtöisestä sosiaalipedagogiikasta vastauksia?